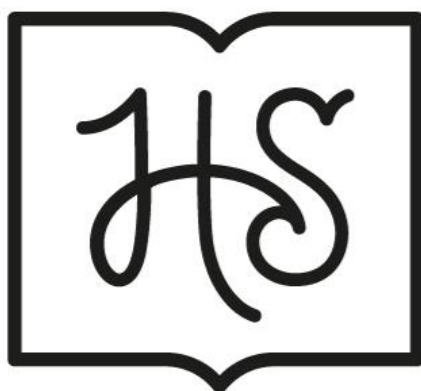

HISTORIA SCHOLASTICA

2/2017

Ročník / Volume 3

Praha / Prague 2017

Historia scholastica

Č. / No. 2/2017

Roč. / Vol. 3

Redakční rada / Editorial Board

Vedoucí redaktor / Editor-in-chief: doc. PhDr. Tomáš Kasper, Ph.D. (Technická univerzita v Liberci)

Zástupce vedoucího redaktora / Deputy Editor: PhDr. Markéta Pánková (Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského v Praze)

Prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc. (Univerzita Pardubice)

Prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc. (Univerzita Pardubice)

Doc. PhDr. Růžena Váňová, CSc. (Filosofická fakulta University Karlovy v Praze)

Doc. Mgr. Jaroslav Šebek, Ph.D. (Univerzita Karlova v Praze a Akademie věd ČR)

PhDr. Dana Kasperová, Ph.D. (Technická univerzita v Liberci)

Mgr. Magdaléna Šustová (Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského v Praze)

Mezinárodní redakční rada / International Editorial Board

Prof. PhDr. Jaroslav Pánek, DrSc., dr.h.c. (Historický ústav Akademie věd ČR)

Prof. Dr. Jürgen Oelkers (Emeritus Professor Universität Zürich)

Prof. Dr. András Németh (Eötvös Loránd Tudományegyetem Budapest)

Prof. Dr. Simonetta Polenghi, Ph.D. (Università Cattolica del Sacro Cuore Milano)

Prof. Dr. Andreas Hoffmann-Ocon (Pädagogische Hochschule Zürich)

Prof. Dr. Edvard Protner (Univerza v Mariboru)

Prof. Dr. Eva Matthes (Universität Augsburg)

Prof. Dr. Dr.h.c. Ehrenhard Skiera (Univ. Prof. a.D. Europa-Universität Flensburg)

Prof. PhDr. Blanka Kudláčová, Ph.D. (Trnavská univerzita v Trnavě)

Prof. Dr. Gerald Grimm (Universität Klagenfurt)

Prof. Andreas Fritsch (Deutsche Comenius Gesellschaft)

Dr. Marta Brunelli, Ph.D. (University of Macerata)

Výkonný redaktor / Executive Editor: Mgr. Karel Ouroda, Ph.D., Mgr. Lucie Krausová (Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského v Praze)

Vydavatel / Publisher:

Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského

Valdštejnská 20, 118 00 Praha 1, www.npmk.cz

IČ 61387169

ISSN 2336-680X

Časopis Historia scholastica vychází 2x ročně.

Toto číslo vyšlo 31. prosince 2017.

Časopis **Historia scholastica** je zařazen do mezinárodních vědeckých databází Ulrich's a EBSCO.

Obsah

ÚVODNÍK Tomáš KASPER Markéta PÁNKOVÁ Dana KASPEROVÁ	1
STUDIE: K antickým kořenům pojetí humanity (<i>Humanitas</i> před Komenským) Martin STEINER	3
Pojetí humanity v edukační koncepci J. A. Komenského jako příspěvek k lidské budoucnosti Jana PŘÍVRATSKÁ a Vladimír PŘÍVRATSKÝ	17
Vznik obchodní akademie v Kolíně a výstavba reprezentativní budovy Hana ŠLOUFOVÁ KUČEROVÁ	23
Polské školství regionu Těšínského Slezska v 19. a na počátku 20. století Lucie ZORMANOVÁ	42
Úsilie o zachovanie akademickej autonómie na Slovenskej univerzite v období Slovenskej republiky 1939–1945 Janka ŠTULRAJTEROVÁ	54
Výchovná činnosť saleziánok na Slovensku 1940–1990 Adriana SARKÖZYOVÁ	69
K významu sdílení osobní minulosti pro narativní identitu Magda NIŠPONSKÁ	79
VARIA: Vzpomínky Vojmíra Srdečného na studentské oběti nacismu	95
Pavel Kohn a jeho vzpomínky na vzdělávání v období protektorátu a v době poválečné	98
Svědectví holocaustu – vzpomínky Helgy Hoškové	102
Těžké roky v gulagu a návrat do vlasti. Vzpomínky Věry Sosnarové	106

Vzpomínky Jiřího Zajíce na činnost skautů a aktivity tzv. skryté církve v době normalizace	111
DISKUZE:	116
Pedagogická knihovna J. A. Komenského Magda JUNKOVÁ	
REPORT:	128
11. sjezd českých historiků. Profesní setkání historiček a historiků ČR, Olomouc, 13.–15. 9. 2017 Magdaléna ŠUSTOVÁ	
Výstava „Jsem Jehuda Bacon. Holocaust a poválečná doba očima izraelského malíře českého původu“ v Národním pedagogickém muzeu a knihovně J. A. Komenského Lenka LAJSKOVÁ a kol.	130
„Toho už jsme někde viděli.“ Zpráva o jedné originální a úspěšné výstavě Karel RÝDL	132
RECENZE:	135
Pieter J. Goedhart – Jan C. Henneman – Hans van der Linde: Comenius en Naarden: Historische schets van het Comenius Museum en Mausoleum in Naarden. Komenský a Naarden: Nástin historie vzniku Muzea a Mauzolea J. A. Komenského v Naardenu Magdaléna ŠUSTOVÁ	
Jan Šimek: Historie školních budov: od tereziánských reforem po současnost Růžena VÁŇOVÁ	137

Polské školství regionu Těšínského Slezska v 19. a na počátku 20. století

Lucie ZORMANOVÁ

ARTICLE INFO

Article history:

Received 4 August 2017

Accepted 10 November 2017

Available online 31
December 2017

Keywords:

Cieszyn Silesia, Polish
school, national
consciousness, ethnic
structure of the
population

L. Zormanová
Uniwersytet Śląski
Wydział Pedagogiki i
Psychologii •
ul. Grażyńskiego 53
40-126 Katowice •
Polská republika •
l.zormanova@centrum.cz

ABSTRACT

Polish schools in the territory of Cieszyn Silesia in the 19th and in the beginning of the 20th century

The article at first deals with the question of the territorial area of Cieszyn Silesia, describes its demographic characteristics with regard to the ethnic structure of the population and then it depicts the image of education in the 19th century and in the beginning of 20th century, with emphasis on the Polish schools and their development. The article also marginally deals with the question of a national consciousness of the population and describes ethnic tensions among the population of Cieszyn Silesia concerning its education.

Historický vývoj regionu Těšínska

První Slované se objevili na daném území v polovině 8. století, etnicky patřili k Vislanům a Opolanům (Štika, Tomolová a Stolařík, 1997, s. 41). Obyvatelstvo náleželo Velkomoravské říši a po jejím zániku byla oblast dnešního Těšínského Slezska ovládnuta českými knížaty z rodu Přemyslovců, na konci 10. století připadla polským Piastovcům. Koncem 30. let 11. století ji získal Břetislav I., roku 1054 připadla znovu polským Piastovcům. Po rozpadu Opolského knížectví roku 1290 vzniklo samostatné Těšínsko-osvětimské knížectví, v němž vládla knížata z vedlejší větve Piastovců, prvním byl Měšek I. (Žáček, 2004, s. 36). Ten uzavřel roku 1291 obranný svaz s českým králem Václavem II. Měškův syn Kazimír v roce 1327 v Opavě složil lenní slib králi Janu Lucemburskému (Szymeczek a Nowak, 2009). Těšínským knížatům poté náležely všechny povinnosti a práva korunních vazalů (Kaprás, 1922).

Za panování Měška I. a Kazimíra I. byla oblast osidlována především Němci, kolonizátory ale byli i Češi a lužičtí Slované. Němci se usazovali převážně ve městech, jako je Těšín, Bilsko,

Fryštát a Frýdek, na venkově se usidlovali převážně na východě země, zatímco Češi na západě (Kapas, mezi 1922 a 1931).

V 15. století, zvláště v době husitské, do oblasti pronikl český vliv. Husitské války postihly zejména Těšínsko a Frýdecko, na jehož území přicházeli obyvatelé Moravy (Kapas, 1922). Čeština byla v 15. a zvláště v 16. století již rozvinutým literárním jazykem a roku 1573 byla uznána za oficiální zemský jazyk.

V 16. století v Těšínském knížectví nastal úpadek, král Ferdinand I. a jeho nástupci posilovali svou moc na úkor slezských knížat, která finančně nezvládala udržet dvůr. V této době byl také knížetem Václavem III. Adamem přijat na daném území protestantismus (Szymbczek a Nowak, 2009).

Těšínské Slezsko bylo od roku 1526 součástí habsburské monarchie. Po smrti poslední piastovské kněžny Alžběty Lukrécie roku 1653 připadlo Těšínské knížectví jako odúmrť českému králi.

Po bitvě na Bílé hoře význam češtiny upadal a začala se prosazovat latina a především němčina. Česky psané úřední dokumenty se opět začaly více objevovat až po roce 1782, kdy bylo Rakouské Slezsko administrativně sloučeno s Moravou a podřízeno Moravskoslezskému guberniu (do roku 1849). S polštinou se v úředních dokumentech setkáváme jen výjimečně, a to až od počátku 17. století (Małysz, 2009).

Roku 1722 bylo Knížectví těšínské uděleno jako léno lotrinskému vévodu Leopoldovi a jeho potomkům. Nástupcem Leopolda se stal František Lotrinský, manžel Marie Terezie, jež se společně se svým synem významně zapsala do dějin daného území. V 19. století došlo k prudkému rozvoji průmyslu (především těžby černého uhlí, hutnického a dřevozpracujícího průmyslu), ale také k nástupu českého a především polského národního hnutí (Štika, Tomolová a Stolařík, 1997, s. 41).

Jazyková a národnostní otázka Těšínska v dějinném kontextu

Ještě kolem roku 1848 se nedalo hovořit o národním povědomí zdejšího obyvatelstva, u něhož převládal zemský patriotismus. Byla zde hrstka uvědomělých Čechů a Poláků a nepočtená, ale ekonomicky silná skupina Němců (Małysz, 2009). Většina populace, především z lidových vrstev, se nehlásila k žádné národnosti. Majoritní část obyvatel mluvila slezskopolským nářečím, šlechta a velká část měšťanů hovořila německy. Slezskomoravské nářečí se vyskytovalo zejména v západní části dnešní české části Těšínského Slezska (Pallas, 1970).

Národní povědomí se utvářelo za složitých podmínek. Ve 2. polovině 19. století se zde nacházelo autochtonní obyvatelstvo tří etnicko-jazykových skupin, navíc spolu s rozvojem ostravské průmyslové oblasti přicházeli Němci, Češi z okolního moravského zázemí a také Poláci ze vzdálenějších oblastí Těšínského Slezska a především z Haliče. Svou roli sehrálo i postavení Němců v rakouské monarchii, kteří měli sociálně-ekonomickou převahu i lepší vzdělanostní strukturu plynoucí z toho, že ve školách hlavních, normálních či středních se vyučovalo v německém jazyce. K slabému národnímu uvědomění obyvatelstva přispěla různost náboženského vyznání, nízká znalost spisovné češtiny a polštiny, časté používání místního dialektu, a to i ve školách. Proto si místní obyvatelstvo neuvědomovalo přináležitost

svého nářečí k některému spisovnému jazyku, čímž se posilovalo vědomí teritoriální příslušnosti (Pallas, 1970).

Ve druhé polovině 19. století se utvářelo národní povědomí obyvatelstva, mimo jiné pod vlivem škol a církve působící na daném území. České národní hnutí vznikalo v oblasti, kde se hovořilo převážně slezskomoravským nářečím, polské na území s převažujícím polskoslezským nářečím.¹

První kvantifikovatelný stav podílu obyvatel české a polské národnosti žijících na území Těšínského Slezska přináší až sčítání lidu z roku 1880.² Národnost se za Rakouska-Uherska určovala dle obcovací řeči, a jelikož se na Těšínsku hojně používalo slezskopolské nářečí, jež z velké části připomíná poslechově spíše polštinu, byli ti, kteří se dorozumívali tímto jazykem, zařazováni při sčítání lidu do kategorie polské národnosti. Nemůžeme však říci, že všichni, kteří byli řazeni k polské národnosti, se s ní opravdu identifikovali. Polský ráz regionu byl ale nesporný (Zahradnik, 1991).

Tabulka 1: Výsledky sčítání lidu v letech 1880–1910

Rok	Celkem	Poláci	Češi	Němci	Jiní
1880	94 370	71 239 (75,5 %)	16 425 (17,4 %)	6 672 (7,1 %)	34
1890	107 678	86 874 (80,5 %)	13 580 (12,6 %)	7 388 (6,9 %)	36
1900	143 220	115 392 (80,6 %)	14 093 (9,8 %)	13 476 (9,4 %)	259 (0,2 %)
1910	179 145	123 923 (69,2 %)	32 821 (18,3 %)	22 312 (12,5 %)	89

Zdroj: Zahradnik Stanislaw: *Spisy ludności. Struktura narodowościowa Zaolzia na podstawie spisów ludności 1880–1991*, Tryzniec, 1991.

Zavedení vzdělávací povinnosti

Pobělohorská doba byla krizí školství, neboť se snižoval počet škol v důsledku velice nízké docházky. Ještě v roce 1772 navštěvovalo školy na Těšínském Slezsku pouze 360 z 25 699 dětí (Popiolek, 1914, s. 316). Děti z nižších sociálních vrstev chodily do školy nepravidelně, především proto, že je rodiče potřebovali jako pracovní sílu. Školství bylo na velmi nízké úrovni, školy neměly učební pomůcky nebo kvalitní učebnice. Jelikož chyběly školy zaměřující se na přípravu učitelů, vyučovali lidé nekvalifikovaní – vysloužilí vojáci, kostelníci, řemeslníci či „zběhlí studenti“. Někteří učitelé uměli pouze číst a psát a ovládali několik frází z němčiny, které se naučili na vojně. Takováto úroveň vzdělanosti učitelů přetrvávala na některých vesnických školách ještě i v první polovině 19. století (Jaworski, 2011).

Hospodářský a politický vývoj země, především výroba, uspořádání státní i vojenské správy, však vyžadoval reformu školství, především nižšího. Práce v manufakturách požadovala

¹Tento dialekt se také nazývá jako česko-polské nářečí smíšeného druhu, avšak není jednotný. Dělí se na čtyři typy: karvinský, bohumínský, jablunkovský a těšínský.

²Srov. ZAHRADNIK S. Od większości k mniejszości – Polacy na Zaolziu. In: KUFOVÁ, I., ed. *Mniejszości narodowe na Śląsku Cieszyńskim dawniej i dziś*. Český Těšín: Pedagogické centrum pro polské národnostní školství, 2001, s. 47–52. ISBN 80-238-8051-9.

gramotné dělníky, kteří ovládají základy trivia. Reforma školství byla realizována již od čtyřicátých let 18. století, nejprve se zaměřovala na školství nejvyšší, byl stanoven nový univerzitní a studijní řád, jenž zkvalitnil organizaci univerzitního školství, které se začalo orientovat na potřeby praxe a systematicky pěstovat vědu (Štverák, 1981, s. 76).

V roce 1759 byla zřízena Dvorská studijní komise ve Vídni, jejímž cílem bylo zlepšení stavu rakouského školství. Pod Dvorskou studijní komisi spadaly zemské studijní komise, které dohlížely na dodržování školního řádu v jednotlivých školách v monarchii, vydávaly učitelské dekrety, ustanovovaly dozorce v okresech z řad církevních představitelů; zástupci zemské studijní komise dohlíželi na řádný průběh zkoušek na školách.

Marie Terezie pomohla k posílení pozice němčiny. Byl vydán tzv. Všeobecný školský řád pro německé školy normální, hlavní a triviální, který zavedl všeobecnou vzdělávací povinnost pro děti ve věku 6 až 12 let. Z řádu jasně vyplývá preference německého jazyka ve školství. Zavádění německého jazyka však ze strany panovnice nebylo počinem nacionalismu, němčina byla chápána jako centralizující státní jazyk, který měl vést k výkonnější a účinnější jednotné státní správě, k efektivnější kontrole nad chodem a rozvojem monarchie (Kasper a Kasperová, 2008).

Centralizovaná státní moc měla být navíc posílená vznikem rakouského národa, ke kterému mělo dopomoci zavedení němčiny i ve školách. Tento národ se měl hlásit k jedné státní národnosti a mít jeden německý úřední jazyk. Hlavním účelem centralizace byla nápomoc v rozkvětu hospodářství země a zvýšení životní úrovně obyvatelstva (Štverák, 1981).

Povinnou školní docházku zatím nebylo možné zavést, jelikož neexistovala dostatečně početná síť škol a ani množství učitelů. K zpřísnění pravidel vzdělávací povinnosti došlo roku 1780 za Josefa II., a to včetně odstranění některých úlev a sankcí ve formě peněžité pokuty či jednodenního vězení v případě, že by rodiče děti do školy neposílali. Tato opatření měla za cíl motivovat rodiče z nižší sociální vrstvy, aby dbali na školní docházku svých dětí. Nedostatečná návštěvnost škol však byla zpočátku problémem, který byl způsoben potřebou dětské pracovní síly, chudobou rodin, několikakilometrovou vzdáleností školy od místa bydliště apod.³ V roce 1782 chodilo do školy ve fryštátském děkanátu z 1116 školou povinných dětí pouze 85 žáků, v karvinském děkanství z 863 pouze 32.⁴ Školní docházka dětí se postupně zintenzivňovala, již roku 1791 se ve školách vzdělávalo 108 714 dětí z Moravy a Slezska, zatímco o 10 let dříve to bylo pouze 10 000 (Sláma, 1889).

Všeobecný školský řád zaváděl tyto školní instituce:

1. Školy triviální byly většinou jednotřídní, popřípadě dvoutřídní, byly určeny pro vesnickou a městskou chudinu (školy nebyly bezplatné, pouze děti z chudých rodin byly zproštěny plateb za školní výuku). Tyto školy byly zřizovány při sídlech far jako školy farní, v ostatních obcích jako školy filiální. Byly zaměřeny výrazně prakticky, vyučovalo se zde jen to, co budou děti ve svém životě potřebovat. Výuka byla

³BŘEZINA, K. *Památník vydaný na oslavu osmdesátiletí obecné školy „U Kostela“ v Německé Lutyni na Těšínsku*. Německá Lutyně: Místní školní rada, 1927.

⁴Tamtéž.

orientována na náboženství, čtení, psaní, počítání a na vesnicích také na základy polního hospodářství, v městech pak na základy průmyslové výroby. Dívky se věnovaly také ručním pracím, které zabíraly velkou část rozvrhu. Triviální školy byly buď české, nebo německé, polské školy až do roku 1850 nebyly. Na některých panstvích však byla němčina zaváděna i na českých školách. Přířímým dozorcem nad školou byl místní farář, jeho nadřízeným okresním dozorcem byl zpravidla děkan, jenž podával úřední zprávy školním provinciálním komisím (Štverák, 1981).

2. Hlavní škola byla zřízena v každém kraji. Většinou se jednalo o tří- nebo čtyřtřídní školy, v nichž byli zaměstnáni tři nebo čtyři učitelé, ředitel školy a katecheta. Na této škole se vyučovalo náboženství, čtení, psaní, počítání, základy latiny, zeměpis, dějepis, přírodopis, sloh, kreslení, geometrie, základy hospodářství a vzdělání průmyslového. Tyto školy byly orientovány na přípravu vojáků, zemědělců, obchodníků a řemeslníků. V první třídě probíhala výuka v jazyce českém, v druhé třídě již zčásti německy a ve třetí třídě pouze německy.
3. Normální škola byla zřízena v hlavních městech země nebo provincie. Výuka probíhala podle rozšířených osnov pro školy hlavní, pouze v německém jazyce, a to už od první třídy. Normální školy byly považovány za školy vzorové, proto v nich byly pořádány i vzdělávací kurzy metodní pro učitele (Tamtéž, 1981). Na této škole byli zaměstnáni: ředitel školy, katecheta, čtyři nebo pět učitelů (Kasper a Kasperová, 2008). Při normální škole byly organizovány přípravné tříměsíční školy pro učitele škol triviálních, tzv. preparandy. Pro budoucí učitele na školách hlavních existovaly obtížnější šestiměsíční kurzy.

Všeobecný školský řád vnesl změnu také do oblasti řízení škol. Stát získal větší prostor v dozoru nad školami, než měl v minulosti. Církevní představitelé měli dozor nad triviálními školami, zatímco na hlavní a normální školy dohlížel ředitel školy. Také byl zaveden světský dozor, tzv. zvláštní dozorcí, kteří byli vybráni především z řad panských úředníků. Ti se starali o stav školní budovy, kvalifikaci učitele, docházku dětí do školy apod.

Na výše zmíněné tři typy škol navazovaly školy střední, na kterých se vyučovalo za vlády Josefa II. německy – výuka pouze v němčině byla zavedena na středních školách roku 1781– (Kasper a Kasperová, 2008). Marie Terezie dříve prosazovala i vyučování latinského jazyka, které probíhalo od 3. ročníku. Výuka na univerzitách se uskutečňovala v němčině a latině.

K rozvoji školství napomohly také reformy zaváděné Josefem II., především zrušení nevolnictví a tolerační patent, který vedle římskokatolického náboženství umožnil luteránské, kalvínské a ortodoxní křesťanské vyznání. Od roku 1782 byla tolerována také židovská víra. Zmíněné církve měly také právo zakládat své školy, což zejména na území Těšínského Slezska velice přispělo růstu počtu škol. Církve v místě, kde bylo alespoň sto rodin daného vyznání, mohly postavit soukromou školu a zajistit do ní učitele, který byl placený náboženskou obcí, avšak také stejně, jako tomu bylo v případě škol katolických, podléhal dozoru státních školních rad (Jaworski, 2011).

Germanizace a česky psané učebnice

Cílem školství z pohledu panovníků bylo naučit poddané německy, což se ukázalo jako nereálné. Problém často tkvěl i ve slabé znalosti němčiny u samotných učitelů. Nařízením z roku 1784 bylo dovoleno, aby byli ponecháni na školách učitelé neznalí němčiny. Nová místa však byla obsazována přednostně uchazeči, kteří uměli česky i německy.

Změnu ve školství nastolil školský zákon z roku 1805, tzv. Schulkodex. Školství se tak stalo církevně konzervativním, fungovalo dle zásady: „Rakousko nepotřebuje lidi učené, ale dobré poddané. Proto si mají žáci osvojovat jen takové znalosti, které by je nemátly, nenarušovaly jejich spokojenost se stávajícími poměry (Veselá, 1992), nerušily v pozdější práci a nečinily je nespokojenými.“ (Morkes, 1999). Negativním důsledkem zavedení tohoto zákona bylo, že se školství začalo opožďovat za školstvím v jiných evropských zemích (Tamtéž, 1999).

Církevní představitelé však na druhou stranu tento region a jeho lid dobře znali, a proto chápali nutnost přiblížit výkladový jazyk ve škole jazyku lidu. Místní školní dozorcí z řad církevních představitelů byli svázáni s regionem, ve kterém pracovali a ve kterém často byli i vychováni, proto také rozuměli národnostně-jazykové problematice obyvatel daného regionu (Buława, 1995). Proto v triviálních školách, zvláště těch vesnických, dominovalo ve výuce používání místního nářečí.

Velký vliv na jazyk regionu mělo také sjednocení Moravy a Slezska v jedno Moravskoslezské gubernium s centrem v Brně, k čemuž došlo v roce 1782. Tato administrativní centralizace zavinila, že do škol v Těšínském Slezsku začali přicházet kromě učebnic psaných česky i učitelé z Moravy, kteří učili v moravském nářečí nebo češtině (Macura, 1998).

Někteří církevní představitelé mající dozor nad školstvím (především Leopold Jan Šeršník a Josef Šíp) zastávali názor, že učebnice, které jsou psány česky, nejsou efektivním didaktickým materiálem pro místní školy, a dokonce prohlašovali, že kvůli používání česky psaných učebnic dosahují žáci slabých studijních pokroků, neboť jim nerozumí a výuka je tak zdržována tím, že učitel musí žákům překládat vše, co je napsáno v učebnicích, do místního, slezskopolského nářečí či polského jazyka, který je místnímu nářečí podobnější než český jazyk (Adamus, 1930). P. Leopold Šeršník, těšínský rodák, který působil jako učitel v Těšině od roku 1776 (Kudělka, 1957), po nástupu do funkce školního dozorce katolických škol roku 1804 usiloval o to, aby se v počátečních třídách místních škol zavedly učebnice v polštině (Spyra, 2005, s. 165–177), které by nahradily v té době populární českou učebnici Slabikář pro venkovské školy vydanou v roce 1781 (Mozor, 2002). Gubernium však jeho žádost odmítlo, neboť pro šest školních obvodů se nevyplatilo vydávat učebnice v polštině (Spyra, 2005, 165–177).

Ačkoliv do roku 1850 neexistovaly polské školy v dnešním slova smyslu, kostelní prameny dokládají, že ve školách na Těšínském Slezsku se ve výuce používal německý, polský a český jazyk, v závislosti na dialektu obyvatelstva v dané obci a mateřském jazyce vyučujícího učitele. Někdy se také stávalo, že v určitých letech byl používán jeden jazyk, zatímco v odlišné době jiný jazyk. Například vyučovacím jazykem v první polovině 19. století byl

v obci Konská (dnes součástí Třince) postupně jazyk polský, německý a český, a to při použití českých učebnic (Jaworski, 2011).

Polské národní hnutí ve Slezsku v letech 1848–1849

Představiteli národního hnutí na Těšínském Slezsku do roku 1848 byli jednotlivci patřící mezi drobné měšťanstvo či inteligenci nebo pocházející ze zámožnějších vrstev rolnictva. Ve městech školy s německým vyučovacím jazykem přispívaly ke germanizaci, proto velká část městského obyvatelstva, především vyšší vrstvy měšťanů, užívala němčinu na veřejnosti a doma mateřský slovanský jazyk, aniž by viděla v této situaci problém. Obyvatelé vesnic pak užívali v běžné mluvě místní nářečí, ve vesnických školách pak učitelé uplatňovali češtinu (Grobelný, 1957) či polštinu, ale při použití českých učebnic (Jaworski, 2011), avšak vzhledem k nedokonalé přípravě učitelů v preparandách bylo obvyklé i užívání místního nářečí. Kněží pak kázali v němčině, češtině i polštině (Małysz, 2009).

V regionu Těšínského Slezska se setkáváme často s deklamací národního hnutí obyvatelstva slovanského, avšak i přestože slovanská otázka byla chápána jako jednolitý program proti germanizaci, setkáváme se na tomto území s polským a českým národním hnutím (Grobelný, 1957).

Pokud jde o představu o budoucnosti Těšínského Slezska, vládly zde čtyři názorové proudy: prvním byli stoupenci frankfurtské propagandy, tj. stoupenci německého velkosjednocení volící Velkoněmce (Kaprás, 1922) – představiteli tohoto proudu jsou například Karel Kotschi z Ustroně a Andrzej Żlik z Těšína, kteří vydávali v polském jazyce *Nowiny dla ludu wiejskiego* – (Grobelný, 1957), na tento názorový proud navázali stoupenci myšlenky vyhlášení autonomie Slezska, kterou zastával slezský konvent – představitelem tohoto proudu byl například Adolf Kolatschek – (Kaprás 1922), třetím názorovým proudem byli stoupenci myšlenky o obnovení českého státu pod zvláštními českými úřady, požadující spojení Moravy a Slezska s Čechami v jeden celek, kteří neměli na Slezsku dostatečnou podporu. Čtvrtý názorový proud, který zastávala velká část představitelů polského národního hnutí, požadoval připojení Slezska k Haliči – představiteli tohoto čtvrtého názorového proudu byl Andrzej Kotula a Paweł Stalmach, kteří tuto myšlenku prosazovali na Slovanském sjezdu (Grobelný, 1957).

Také ve Slezsku byly skupiny obyvatel sympatizující s císařem a vládou, které organizovaly selské delegace k císařskému dvoru, kde ujišťovaly císaře o své loajalitě. Jednou z nich byla delegace zástupců obcí Konské, Třince, Dolní Lištné, Neborů, Ropice a Žukova, která poděkovala císaři za konstituci, ujistila jej o oddanosti slezského lidu a žádala vydávání úředních nařízení v polském jazyce.

Rok 1848 přinesl i rozvoj národního povědomí, u obyvatel používajících slezskopolské nářečí se vytvářelo povědomí sounáležitosti s Polskem (Sláma, 1889). Hlavními buditeli polského národního hnutí byli Paweł Stalmach, Jan Winkler, Andrzej Kotula, Andrzej Cinciala, Arnoszt Plucar a jiní. Hlavním přínosem bylo vydávání časopisu *Tygodnik Cieszyński*, založení polské knihovny v Těšíně, zřizování polských středisek (Rusnok a Balowski, 1992), založení Polské čítárny a Knihovny pro těšínský lid, které měly rozvíjet polskou vzdělanost

i napomáhat rozvoji myšlenky slovanské vzájemnosti a také propagovat polskou kulturu na vesnicích (Grobelný, 1957). Významným vlasteneckým počinem bylo také vydání Stalmachovy sbírky lidových slovanských písní psaných v polštině, díky níž se na Těšínsku ujala polská lidová píseň.

V této době došlo také ke změnám ve vyučovacím jazyce bílského, skočovského, strumeňského, těšínského děkanátu, kde původně používanou češtinu nahradila polština, která lépe odpovídala jazyku místního lidu. V některých školách také zavádění polštiny do škol napomáhal místní kněz. Jelikož kněz byl v pozici nadřízeného učitele na dané škole, často učitelé nestavěli odpor, a to i v případě, že jejich mateřským jazykem byla čeština. Také tisk, reprezentovaný Tygodnikiem Cieszyńskim, propagoval zřizování polských škol ve Slezsku, rozšiřování dobrých a levných knih v polském jazyce, aby lidé již nepoužívali ke vzdělávání převážně české knihy a české učebnice (Tamtéž, 1957).

Roku 1848 nařídilo v září ministerstvo školství výuku žáků v triviálních školách v mateřském jazyce, začaly být tedy zřizovány první polské školy. První učebnice v polském jazyce byly však vydány až roku 1854. Po zavedení Bachova absolutismu v Rakousku se situace v katolických školách vrátila ke stavu před rokem 1848, zatímco evangelické školy zařadily polštinu do svých škol.

Ke změně situace přispěli také někteří představitelé slovanských liberálů, kteří i přestože se dříve hlásili k polské nebo české národnosti, s nástupem reakce začali podporovat germanizaci. Například když se zeptali těšínského školdozorce, jakým jazykem by se mělo v hlavní těšínské škole vyučovat, odpověděl německy, s čímž souhlasil i magistrát města. Proti tomuto rozhodnutí se zvedla vlna kritiky, která vyšla i v Tygodniku Cieszyńskim. Kritici zdůrazňovali, že německy mluví na daném území jen velmi málo lidí, a požadovali zavedení polštiny jako vyučovacího jazyka na hlavní škole, kterým mluvila převážně část měšťanstva z Těšína.

Na venkovských školách byla situace jiná, zde měli dle místodržitele Kachlberga vyučovat učitelé, kteří ovládali na výborné úrovni češtinu či polštinu a němčinu. V mnoha farnostech Těšínského Slezska tak byla zavedena do triviálních škol polština.

V této době se zdůrazňovalo také používání místního dialektu, ve kterém by dle mínění Kachlberga měly být tištěny i říšské zákony, místodržitelské výnosy a nařízení obce. Dialekt byl prostředkem, který odděloval lidové vrstvy mluvící nářečím od inteligence hovořící spisovným jazykem, ze kterého místní dialekt pochází, což napomáhalo germanizaci.

Situace se opět zhoršila po roce 1851. Vláda dne 3. 11. 1851 vydala prohlášení, dle něhož neuznávala češtinu a polštinu za zemské jazyky ve Slezsku, užívání češtiny i polštiny bylo na školách značně omezeno. V Neborech dokonce zemský školní rada zakázal pořizovat seznamy žáků v polském jazyce. Avšak i přesto byl polský jazyk jako jazyk vyučovací po roce 1850 do škol triviálních zaveden. Ve školách se také při výuce začaly používat polsky psané učebnice: Polský katechismus K. Kotchiho, k němuž byla roku 1833 vydaná i stručná čítanka pro začátečníky, která se však začala používat až po roce 1855, 1852 byl vydán slabikář Jana Śliwky (Grobelný, 1957).

V 60. letech 19. století se situace polských škol zlepšila. Zemská vláda vydala 9. srpna 1963 rozhodnutí č. 8463, dle něhož souhlasí se zaváděním polštiny jako vyučovacího jazyka ve školách, pokud tato potřeba vychází z přání lidu, z jejich obcovací řeči (Pitřha, 1934).

Hasnerův zákon a jeho vliv na polské školství

Nový školský zákon z roku 1869, zvaný také jako Hasnerův zákon, výrazně přispěl ke zkvalitnění veřejného školství. Tento zákon zavedl osmiletou povinnou školní docházku, obecné a měšťanské školy a rovněž také čtyřleté učitelské ústavy zakončené maturitou. Na těchto školách rozšířil obsah učiva o nové vyučovací předměty (Kasper a Kasperová, 2008).

Hasnerův zákon měl také pozitivní vliv na rozvoj polského a českého školství, neboť dle zmíněného zákona se výuka ve škole má realizovat v jazyce odpovídajícímu mateřskému jazyku žáků, což výrazně rozšířilo používání polského jazyka jako výukového jazyka v místních školách (Buzek, 1938). Navíc zákon uznával všechny používané jazyky jako rovnoprávné (Kasper a Kasperová, 2008). Hasnerův zákon zlepšil kvalitu školství na našem území v mnoha oblastech – upravil materiální postavení učitelů, zvýšil účast dětí na školní výuce. Díky tomuto zákonu počet škol značně vzrostl, školy byly zastoupeny ve všech obcích, což se týkalo i škol polských. Kromě obecných polských škol se začaly budovat také polské školy měšťanské a polské školy střední, tj. střední odborné školy, gymnázia, reálné školy, učitelské ústavy (Macura, 1998).

Po roce 1869 se také rozšířilo ve školách na daném území používání polských učebnic. V roce 1877 okresní školní rada v Těšíně zavedla nové učebnice psané polsky: Slabikář dle metody analyticko-syntetické (Rusch), První knihu pro výuku čtení v obecních školách s dodatkem výuky německého jazyka (Rusch), Druhou knihu ke čtení ve školách elementárních (J. Śliwka), První, druhou, třetí a čtvrtou knihu počtů (Dr. Fr. Močník), Praktickou gramatiku německého jazyka (Fr. Močník), Zpěvník (J. Śliwka). Další nové učebnice se objevily roku 1891: Slabikář (Rusch), Kniha ke čtení I (K. Armaud), Kniha ke čtení pro rakouské školy obecné, 2. část (K. Armaud), Kniha početní I (Fr. Močník), Gramatika polského jazyka I a II (K. Armaud a A. Walach), Výuka německého jazyka, část I (K. Armaud a A. Walach), (Jaworski, 2011).

Ustanovování vyučovacího jazyka na obecných a měšťanských školách

Hlavním problémem, který nastával v období zakládání nových především obecných a měšťanských škol, bylo ustanovení vyučovacího jazyka, kvůli kterému docházelo k nejčastějším třenicím mezi místními obyvateli české, polské a německé národnosti. Rodiče žáků, kteří měli často nevyhraněné národnostní cítění, jednalo se především o přistěhovalce z Haliče, stáli velmi často před rozhodnutím, v jakém jazyce by se mělo dítě vzdělávat.

Ke konci 19. století a na počátku 20. století docházelo stále častěji k vyostřování národnostních sporů, které se hojně projevovaly při kampaních týkajících se zápisů do škol. Docházelo ke sporům během přidělování prostředků na stavbu školních budov, vzájemným

bitkám žáků polských a českých škol, slovnímu napadání a vymýšlení hanlivých přezdívek a rýmováček apod.⁵

Vznik polských středních škol

Rozvoj polského školství na daném území nabývá na intenzitě především v 80. a 90. letech 19. století a na počátku 20. století. Centrem polského národního obrození byla Matice školská (Macierz szkolna), která na území Těšínského Slezska fungovala od roku 1885 (Macura, 1998) a také Polská společnost pedagogická (Polskie Towarzystwo Pedagogiczne), (Buława, 1995). Díky úsilí výše zmíněných organizací začaly vznikat také polské střední školy. V roce 1895 tak vzniklo polské gymnázium v Těšíně a v roce 1904 vznikla v Těšíně polská střední odborná škola, učitelský ústav, roku 1908 byla založena Hornická škola v Doubravě, roku 1909 Reálné gymnázium v Orlové (Król, 2012). Do doby vzniku prvního polského gymnázia v Těšíně na území Těšínského Slezska fungovalo šest německých středních škol, a ani jedna polská střední škola.

Významnou roli v národním obrození polského národa na území Těšínského Slezska sehráli mladí učitelé, zvláště absolventi učitelského ústavu v Těšíně na Bobrku (založen r. 1904), kteří vychovávali a vzdělávali v patriotickém duchu své žáky.

Závěr

Na území Těšínského Slezska se po staletí setkávaly různé kultury, především polská, česká a německá. Žili zde vedle sebe obyvatelé různých náboženských vyznání, římskokatolíci, evangelíci i Židé. Všechny tyto skupiny obyvatelstva vnímaly region jako „svůj“, jako společný prostor. Spolužití různých kultur na daném území zanechalo na charakteru regionu a místním dialektu stopy, docházelo zde k vzájemnému vlivu.

Těšínské Slezsko je dodnes regionem odlišným od ostatních částí České republiky, neboť jeho tradiční multikulturalita je v jisté míře zachována. Historické události sice způsobily, že již z regionu zmizelo obyvatelstvo německé a židovské, avšak německé obyvatelstvo zanechalo po sobě stopy projevující se ve slezskopolském i slezskomoravském nářečí. Stále zde vedle sebe žijí Češi a Poláci, katolíci a evangelíci. Území Těšínského Slezska je jediným územím v rámci České republiky, které obývá v takové míře národnostní menšina představující autochtonní obyvatelstvo (v 31 obcích daného regionu podíl obyvatelstva polské národnosti přesahuje 10 %).

⁵MĚSTSKÝ ÚŘAD V ORLOVÉ. *Dějiny Orlové*. Orlová 1993, s. 61. Bez ISBN.

Použitá literatura a prameny

- ADAMUS, A. *Jazyková otázka ve škole na Těšínsku*. Moravská Ostrava: [s.n.], 1930.
- BŘEZINA, K. *Památník vydaný na oslavu osmdesátiletí obecné školy „U Kostela“ v Německé Lutyni na Těšínsku*. Německá Lutyně: Místní školní rada, 1927.
- BULAWA, E. *Polskie szkolnictwo w międzywojennej Czechosłowacji*. In: *Szkolnictwo polskie na Zaolziu*. Opole: Instytut Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Opolskiego, 1995.
- BUZEK, K. *Nejdůležitější zákony a nařízení o národnostním školství pro zemi Moravskoslezskou*. Praha: SPN, 1938.
- GROBELNÝ, A. *Češi a Poláci ve Slezsku v letech 1848–1867*. Ostrava: Krajské nakladatelství, 1957.
- JAWORSKI, K. *220 let školství v Kanské*. Trynec–Końska–Osówki: MK PZKO, 2011. Bez ISBN.
- KAPRAS, J. *Z dějin českého Slezska*. Opava: Matice Opavská, 1922.
- KAPRAS, J. *Jazyková a národnostní otázka na Těšínsku v historickém vývoji*. V Orlové: Slezská musejní společnost, [mezi 1922 a 1931].
- KASPER, T. a D. KASPEROVÁ. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2429-4.
- MĚSTSKÝ ÚŘAD V ORLOVÉ. *Dějiny Orlové*. Orlová 1993. Bez ISBN.
- KRÓL, S. *Szkoly średnie na Śląsku Cieszyńskim do 2. wojny światowej*. In: BOGUS, M., ed. *Język-szkola-przestrzeń jako determinany rozwoju kultury Śląska Cieszyńskiego*. Czeski Cieszyn: Kongres Polaków w Republice Czeskiej, 2012. ISBN 978-80-87381-10-6.
- KUDĚLKA, M. *Leopold Jan Šeršník (1747–1814). Život a dílo*. Ostrava: Krajské nakladatelství v Ostravě, 1957.
- MACURA, J. *Z dziejów polskiego szkolnictwa na Zaolziu*. Towarzystwo nauczycieli polskich w Republice Czeskiej, 1998. Bez ISBN.
- MAŁYSZ, B. *Úřední jazyky a jazyk lidu. O těšínské polštině v dávných dobách*. In: KASPER, R. a B. MAŁYSZ, ed.: *Poláci na Těšínsku*. Český Těšín: Kongres Poláků v ČR, 2009. ISBN 978-80-87381-00-7.
- MORKES, F. *Učitelé a školy v proměnách času*. Plzeň: Pedagogické centrum, 1999. ISBN 80-7020-051-0.
- MOZOR, K. *Szkolnictwo katolickie w cieszyńskim Wikariacie Generalnym 1720–1925*. Kraków, 2002. ISBN 83-89017-08-3.
- PALLAS, L. *Jazyková otázka a podmínky vytváření národního vědomí ve Slezsku*. Ostrava: Profil, 1970. Bez ISBN.
- PIŤHA, E. *Jazykový a národnostní spor v těrlické farnosti v letech 1862–1864*. Místek: Nakladatelství Stanislav Novosad, 1934.
- POPIOLEK, F. *Dzieje Śląska Austriackiego*. Cieszyn 1914.
- RUSNOK, A. M. a M. BALOWSKI. *Zarys dziejów Śląska Cieszyńskiego*. Ostrava: Adventis, 1992. Bez ISBN.
- SLÁMA, F. *Dějiny Těšínska*. Matice lidu, ročník XXIII, č. 3. Praha: Spolek pro vydávání laciných knih českých, 1889.

SPYRA, J. Ksiądz Leopold Jan Szersznik – życie i działalność. In: BUDNIAK, J. a K. MOZOR. *Towarzystwo Jezusowe na Śląsku Cieszyńskim. Studium ekumeniczne*. WAM: Kraków, 2005. ISBN 83-7318-583-6.

SZYMECZEK, J. a K. NOWAK. Poláci na Těšínském Slezsku do roku 1918. In: KASZPER, R. a B. MAŁYSZ, ed. *Poláci na Těšínku. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice*, 2009. Bez ISBN.

ŠTIKA, J., ed., V. TOMOLOVÁ, ed. a I. STOLAŘÍK, ed. *Těšínsko. 1. díl, Přírodní prostředí, dějiny, obyvatelstvo, nářečí, zaměstnání*. Šenov u Ostravy: Tilia, 1997. ISBN 80-86101-01-0.

ŠTVERÁK, V. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Univerzita Karlova, 1981. Bez ISBN.

VESELÁ, Z. *Vývoj české školy a učitelského vzdělávání*. Brno: Masarykova univerzita, 1992. Bez ISBN.

ZAHRADNIK, S. Od większości k mniejszości – Polacy na Zaolziu. In: KUFOVÁ, I., ed. *Mniejszości narodowe na Śląsku Cieszyńskim dawniej i dziś*. Český Těšín: Pedagogické centrum pro polské národnostní školství, 2001, s. 47–52. ISBN 80-238-8051-9.

ZAHRADNIK, S. *Spisy ludności. Struktura narodowościowa Zaolzia na podstawie spisów ludności 1880–1991*. Trzyniec 1991. Bez ISBN.

ŽÁČEK, R. *Dějiny Slezska v datech*. Praha: Libri, 2004. ISBN 80-7277-172-8.